

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍNDÁ ARALIQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BASLAWISH KLASS OQÍTÍWSHÍLARÍNÍN ORATORLÍǴÍN JETILISTIRIWDE SÓYLEW TEXNIKASÍNÍN ÁHMIYETI

A.J.Kossheterova,

NMPI «Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtıw»

kafedrası stajyor-oqıtıwshısı

arzayimkossheterova@gmail.com

***Annotaciya:** Bul maqalada baslawish klass oqıtıwshılarınıń oratorlıǵın jetilistiriw barısında sóylew texnikasınıń áhmiyeti haqqında sóz etiledi. Oratorlıq hám sóylew mádeniyati – bul balalardıń keleshek turmısında qaysı kásip iyesi bolıwına qaramastan onıń dárejesin basqalardan ayırıqsha etip kórsetiwshi eń kerekli quralı bolıp esaplanadı. Sebebi sóz – insandı óltiriwi de, qayta ómirge keliwine de sebepshi bolıwı múmkin.*

***Tayanish sózler:** Orator; sóylew mádeniyati, diapazon, tembr, dikciya, artikulyaciya, ritmika.*

Baslawish klass oqıtıwshılarınıń sóylew texnikası tájiriybeleri hám kónlikpelerin nátiyjeli iyelew ushın, olardıń ulıwmalıq ruwxıy, fiziologiyalıq ózgesheliklerin jetilistiriw, kóz aldına keltiriwdi, obrazlı eske túsiriw hám fantaziyanı rawajlandırıw kózde tutıladı. Bunday iskerlikte dawıs, diapazon, tembr, dikciya, artikulyaciya, ritmika, tuwrı dem alıwdıń ornı ayırıqsha.

Dawıs – ayırım oqıtıwshılarda dawıs tuwma qábilet sıpatında berilgen, biraq bul da shınıǵıp turmasa ózgerip ketiwi múmkin. Oqıtıwshı óz dawısın kúshli, emocional tásirsheń qıla alıwı lazım. Oqıtıwshı pedagogikalıq iskerliginde dawıstıń ózine tánligi nelerde kórinedi?

Dáslep dawıs, shıǵarılǵan hawanı jutqınshaǵınan ótiw payıtında dawıs perdeleriniń terbelisi nátiyjesinde júzege keledi. Dawıs óziniń tómendegi ózgeshelikleri menen ajıralıp turadı:

- dawıs kúshi – dawıs aparatı organlarınıń belsendi islewine baylanıslı. Shıǵarılıp atırǵan hawa adamnıń dawıstı shıǵarıwda bolǵan basımı qanshelli kúshli bolsa, dawıs ta sonshellı bálent boladı;

- dawıstıń kóterińkiligi – dawıstıń bálentligine hám onıń kúshli sóylew aparatı organlarınıń iskerligine baylanıslı. Bul dawıstı aralıqqa sáykeslendire alıwı, dawıstı basqara alıwı;

- dawıstıń ıqshamlıǵı hám háreketsheńligi – oqıtıwshı sóylewiniń mazmunına, tınlawshılardı sáykeslep ózgerge alıw qábiletine baylanıslı bolıp, bunda orator (sheshen) dawıstı jeńil basqarıw hám tınlawshılardı biyimlestire alıwı túsiniledi.

Diapazon – dawıstıń kólemi bolıp, onıń shegarası eń joqarı hám tómengi ses penen belgilenedi. Diapazonnıń qısqarıwı sóylewdi bir túrdegi seste zerigerli bolıp

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIVDIN INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

qalıwına sebepshi boladı. Oqıtıwshınıń bir dawıs tonında sóylewi, tınlawshılar tárepinen maǵlıwmattı ańlawdı páseytedi hám olardı zeriktiriwi múmkin.

Tembr – dawıstıń hár túrliligi, anıqlıǵı hám jumsaqlıǵın kórsetip, sonıń menen birge oqıtıwshı sóylewshiniń shıraylı, jaǵımlı ózine tán bolıwın támiyinleydi. Dawıs hám onıń tembri tuwma dep esaplaydı. Biraq házirgi eksperimental fiziologiya dawıstı tolıq qayta qurıw múmkinshiligi bar ekenligin dállillep berdi.

Oqıtıwshıda kásiplik kesellik kelip shıqpawı ushın, dawıs gıgıenasına ámel qılıw kerek. Oqıtıwshı jumıs waqtı tawsılǵansha, 2-3 saat dawamında uzaq waqt adamlar menen sóylesiwden qashıwı talap etiledi. Zárúr bolıp qalsa qısqa hám áste sóylewi kerek.

Sabaq kestesiniń qoyılıwında da usıǵan itibar beriliwi kerek. 3-4 saat sabaqтан soń sóylew apparatı sharshaydı, sonnan keyin 1 saat dawıs dem alıwı kerek. Tájiriyebeli, kóp jıllar islegen oqıtıwshı 2-3 saatta sharshaydı hám 2 saat dem alıwı kerek hámde joqarı dem alıw jolları, nerv sisteması, awqatlanıw rejimine itibar beriwi kerek.

Oqıtıwshı sóylewiniń tezligi, individual sıpatına, onıń sóylew mazmunı hám sáwbetlesiw halatına baylanıslı. Túrli milletlerde sóylew tembri hár túrli boladı. Atap aytqanda rus tilinde minutına 120 sóz átirapında, ingliz tilinde 120-150 sózge shekem sóylewi múmkin. Izertlewlerge qaraǵanda, 5-6-klasslarda oqıtıwshı minutına 60 sóz, joqarǵı 9-11-klasslarda 75 sózge shekem sóylewi durıs boladı. [2:155].

Materialdıń quramalı bólegin oqıtıwshı pás tempta, keyin bolsa tezirek sóylewi kerek. Temaǵa baylanıslı qaǵıydalar hám nızamlılıqlar aytlıǵanda, juwmaqlanganda sóylew páseńlesedi.

Dikiya – anıq sóylew. Sóylewdiń anıqlıǵı oqıtıwshı ushın professional zárúrlık bolıp, oqıtıwshı sóylewin oqıwshılar tárepinen durıs túsiniliwin támiyinleydi. Sóylewdiń anıqlıǵı aytlıp atırǵan sóz, buwın hám dawıslardı qatań anıqlaydı. Ol sóylew apparatı barlıq aǵzalırdı (erin, jaq, tis, jumsaq hám qattı tańlay, kishi til, gegirdek, tamaqtıń arqa tárepi, dawıs tútikshesi) birgelikte islewine baylanıslı. Til, erin, jumsaq tańlay, kishi til hám tómengi jaq sóylewde belsendi qatnasadı. Sonıń ushın da olardı shınıqtırıw úlken áhmiyetke iye.

Artikulyaciya – anıq sóylewdi jetilistiriw yaǵnıy artikulyaciya sóylew organlarınıń háreketleniwi arqalı júzege keledi. Artikulyaciya gimnastikası eki túrge bólinedi: birinshisi sóylew apparatınıń dáslepki shınıǵıwları hám ekinshisi hár bir dawıslı hám dawıssızlardı durıs aytıwǵa úyretiwshi shınıǵıwlar (kórkem oqıw, jańıltıwsh aytıw t. b)

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaqı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Ritmika – bul ayırım sóz buwınlarınıń aytılıw múddeti hám toqtawı bolıp, sóylewdegi tolıq dawamlılıq, sóylew hám bayanlawdıń náwbet penen óz ornında isletiliwin bildiredi. Sonıń menen birge, sóylewdi shólkemlestiriw procesi. Bul sóylewdiń baslı elementlerinen biri bolıp, geyde intonaciya hám pauza ornına sózden góre kúshli emociya tásir qıladı.

Ritm sóylewdiń eń tiykargı bólegi, sebebi sóylew tempi hám irkiliw de tınlawshılarga ıqtıyarsız túrde ózgeshe sezimlik tásir kórsetedi. [3:196].

Hár qanday tálim-tárbiyalıq sabaq procesi aldınan pedagog bir neshe ret óz sóylewin jazıp (diktafon), tınlap hám qátelerin dúzetip barıwğa háreket etiwı lazım. Oqıtıwshı sóylew barısın kórkem-ádebiy sózler menen óz tásirtiligin hám emocional-ekspressivligin qosqan halda bayıtıp, tolıqtırıp barıwı zárúr. Oqıtıwshılar oqıwshılardıń itibarın sóylewiniń jetikligi, sheberligi hám tásirsheńligi menen ózine tartadı. Sol arqalı olardıń qálbine jol tabadı, hesh qanday qıyınshılıqsız pedagogikalıq iskerliginde dus keletuǵın barlıq qarama-qarsılıqlardı saplastıradı. Nátiyjede, oqıtıwshı pedagogikalıq iskerliginde hasla sharshamay, belsendi hám kóterińki kewil keypiyatta júredi.

Úyreniw qıyın jumıs, basqağa úyretiw onnan da qıyın. Dáslepki sátsizliklerge renjimey turaqlı túrde psixo-fizikalıq shınıǵıwları orınlap barıw, álbette pedagogikalıq jetiskenlikler shınına shınıǵıwğa járdem beredi.

Juwmaqlap aytqanımda, hár bir oqıtıwshı orator bolıwı zárúr. Sebebi, hár bir pedagog óz sheber sóylewi, anıq, tınıq oqıwı, qarım-qatnas mádeniyatlılıǵı menen oqıwshılarga úlgi boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Husanov B., G‘ulomov V. Muomala madaniyati. Darslik. - T.: «Iqtisod-moliya», 2009. 115 b.
2. Холиқов А. Педагогик маҳорат. Ўқув қўлланма. Т.: «Iqtisod-moliya» нашриёти, 2010, 155 бет.
3. Xoliqov A. «Pedagogika mahorat». -T.:Iqtisod-Moliya 2011. 196 b.